

Odpovědi kritikům

Zatímco kritickým diskusím nad dílem zasloužilých světových filosofů věnuje nakladatelství Open Court svazky edice *Library of Living Philosophers*, mně se, jak jsem zjistil, dostalo té cti, že mi byla věnována nezanedbatelná část *Filosofického časopisu* 2/05 - vůči mým publikovaným názorům se tam totiž vymezují hned tři autoři. (A to nehovořím o tom, že v mottu posledního příspěvku tančím ve fantasmagorické vizi P. Kozelky s Petrem Kořátkem na ledě ...).

Moje diskuse s Pavlem Maternou o povaze jazyka a významu trvá takřka od nepaměti a zřejmě hned tak neskončí. Z jeho článku *Je "logická analýza přirozeného jazyka" možná?* mám však pocit, že k jistému sblížení našich názorů snad přece jenom dochází. Materna tam totiž bere na vědomí mé varování před směřováním logiky ve smyslu studia formální struktury a logiky ve smyslu studia faktického jazyka, argumentace atd. za pomoci této struktury; a zdá se, že se mnou, pokud jde o reálnost tohoto nebezpečí, souhlasí.

Materna však argumentuje, že jemu takové směřování nehrozí; a to se snaží prokázat pomocí pojmového rámce, který ve své přednášce na posledním Slovensko-českém kolokviu o analytické filosofii zavedl Pavel Cmorej¹ a který je postaven na rozlišení mezi "semivýrazy" a "jazykovými výrazy". Tohle se mu ale, zdá se mi, tak docela nedaří. A důvodem je, podle mne, problematičnost samotného Cmorejova pojmového rámce, o který se Materna opírá.

Materna ve shodě s Cmorejem konstatuje, že slovo "výraz" používáme buďto ve smyslu *semivýraz*, tj. pro označení určitého optického či akustického tvaru (který jako takový nemá žádný význam), nebo ve smyslu *jazykový výraz*, což je dvojice <tvar,význam>. (To jsou bezesporu dvě věci, které *může* slovo "výraz" znamenat. Nějak mi ale chybí argument pro to, že to jsou *jediné* dvě věci, které může toto slovo znamenat. Viz o tom dále.) Vzápětí však Materna, opět ve shodě s Cmorejem, konstatuje, že vazba semivýrazu s významem je kontingentní. Mojí otázkou nyní je: o jaké vazbě je zde řeč?

Jistě to není ona vazba, která je konstitutivní Cmorejovu *jazykovému výrazu* – vazba dvou složek uspořádané dvojice jistě není kontingentní. Uspořádaná dvojice je toutéž uspořádanou dvojicí bez ohledu na stav světa. Zdá se tedy, že tu Materna hovoří o něčem, co je *mimo* jeho čerstvě přijatý pojmový rámec. Pak se ovšem naskytá otázka, k čemu takový rámec je, když se do něj bezprostředně po tom, když ho přijmeme, nevejdeme. Konkrétněji se naskytá otázka, zda tomu nemůže být tak, že slovem "výraz" ve skutečně běžně nemyslíme ani Cmorejův *semivýraz*, ani jeho *jazykový výraz*, ale semivýraz s *kontingentně* připojeným významem.

A podle mého názoru je právě tohle tím nejběžnějším smyslem slova "význam". To čemu Cmorej říká "jazykový výraz", je podle mne až 'matematizovaná' explikace výrazu v intuitivním slova smyslu. Jak jsem to popsal v článku, který Materna cituje: matematizace je procesem, kterým z empirického jevu abstrahujeme strukturu a tu dále zkoumáme jakožto matematický objekt. A problémy nastanou, když začneme tento matematický objekt zaměňovat s původním fenoménem – tedy v našem případě když začneme výraz v intuitivním slova smyslu zaměňovat s jeho matematickým explikátem, to jest Cmorejovým "jazykovým výrazem".

Pokud jde o text Petra Kořátka *Putnam, Kripke, Frege: zpátky k textům*: cítím, že polemika s jeho autorem by mohla být velice zajímavá a pro mě velice přínosná; problém je však v tom, že, jak se mi zdá, on svou snahu ukázat, jak se věci doopravdy mají, neustále podřizuje až

¹ Vyjde jako 'Semivýrazy a výrazy' ve sborníku této konference.

úporné snaze prokázat, že já vlastně nevím, o čem mluvím. To ho podle mne vede k tomu, že klade důraz nikoli na ty podstatné aspekty problému, ale na ty, kde má pocit, že říkám něco napadnutelného – bez ohledu na to, zda jde o zásadní věci nebo nikoli. To pak dále vede k tomu, že se předmět našeho sporu neustále někam posouvá; takže to, co mi vytýká nyní, už téměř vůbec nesouvisí s původním tématem mého článku. Já mám pocit, že vše podstatné, co bylo třeba, jsem se již v předchozích reakcích na jeho kritiku pokusil vysvětlit, takže teď už budu spíše jenom telegrafický. (Rád bych ovšem zdůraznil, že jsem nikdy neřekl, že odpovídání oponentovi hraničí s pohrdáním čtenářem – že tohle Koťátko ve svém textu naznačuje, je jenom jednou z těch jeho polemických figur, které jsou podle mého názoru pod jeho úroveň a které způsobují, že s ním polemizuji nerad.)

1. Chce-li po mně Koťátko doložit můj výrok, že "Putnam svůj příklad předkládá nejprve bez pomoci aparátu možných světů (...), avšak když tento aparát zavede, převede do něj svůj příklad tak, že skutečně pojednává o dvou různých možných světech" stránkovým odkazem, pak je to str. 233². Nerozumím však, jaký hluboký smysl by mohlo mít řešit, zda jde o dva různé příklady nebo dvě varianty téhož příkladu. (Především tomu nerozumím ve světle toho, že, jak jsem zdůraznil, ani jedna z těchto variant se mi nezdá být relevantním argumentem v případě problému, který jsem v článku nastolil.)

2. Říká-li Koťátko, že kdo četl Putnamův klasický článek, musí si položit otázku, odkud jsem vzal své 'dvě totožné intenze', pak jsme nakloněn věřit tomu, že, jak Koťátko navrhuje, jsme skutečně každý četli jiný článek. Já jsem 'dvě totožné intenze' vzal v Putnamově formulaci bodu (ii) na str. 319. A rád bych připomněl, že to je onen principiální problém, o který mě v článku šlo (a který jako by se z naší diskuse s Koťátkem vytratil ve prospěch diskuse o tom, kde hledat Dvojče Země). Tvrdil jsem, že konstatuje-li Putnam, že stejnost intenzí znamená stejnost extenzí, může to být čteno dvojím způsobem (s předpokladem *ceteris paribus* nebo bez něj) a že jeho argumentace založena na matení těchto dvou smyslů.

3. Ve svém předchozím textu jsem napsal, že nakolik Koťátkovi rozumím, nemohlo by podle něj při jeho interpretaci Putnamova příkladu vůbec dojít k pokřtění H₂O, protože se v něm v našem světě odehrává přesně tolik epizod použití slova "voda" s odkazem na H₂O jako epizod s odkazem na XYZ, zatímco podle jeho výkladu je potřeba, aby většina lidí odkazovala k téže esenci. Z Koťátkovy odpovědi je zřejmé, že jsem mu ve skutečnosti nerozuměl: ona většina je potřeba v rámci jednoho jazyka – přičemž, nakolik tomu rozumím nyní, *jazyk* je ve hře jako faktor nezávislý na oněch epizodách. Pro mě je role esencí zcela neprůhledná; a tak jsem se domníval (jak teď vidím, mylně), že identita jazyka se naopak od epizod, které ustanovují vztah mezi termínem a esencí, odvozuje.

4. Říká-li Koťátko, že nejednoznačnost našich klasifikací je dána už triviálním faktem, že v různých situacích jsme odkázáni na informace různého typu a na různé možnosti testování, pak je to jistě pravda; nicméně to, co jsem říkal já, se týkalo nejednoznačnosti v hlubším smyslu. Znovu opakuji, že jestliže z putnamovského postoje (jak ho prezentuje Koťátko) plyne, že fakt, že pro českého fouska i pro australského dinga používáme tentýž termín (v našem případě "pes"), je objektivně správný nebo nesprávný (podle toho, zda tyto dva tvorové sdílejí tutéž esenci), zdá se mi to být jeho *reductio ad absurdum*. Já to vidím tak, že tady žádná objektivní správnost ani nesprávnost není, že by nám nepomohlo, ani kdybychom měli všechny možné informace a byli schopni provést jakékoli testy, protože to, zda tyto dva tvory zařadíme pod tutéž hlavičku, je podle mne dáno naším *rozhodnutím*: tyto dva tvorové mají jistě leccos společného a na nás záleží, zda toto společné necháme převážet nad rozdíly, které mezi nimi také jsou. Vůbec pak nerozumím tomu, proč se Koťátko domnívá, že bych chtěl popírat fakt, že standardní způsob, jak zjistíme, zda je něco voda, je chemický rozbor.

² Cituji podle vydání ve druhém svazku Putnamových filosofických článků *Mind, Language and Reality*, Cambridge University Press, Cambridge, 1975.

5. Pokud jde o rigidní designátory – Kořátko má pravdu, že pokud se obrátíme k matematickému diskurzu (který ovšem tvoří v rámci našich jazykových her specifický a velice pozdní výdobytek), bude situace složitější, než jak je tomu v případě vlastních jmen a termínů pro přírodní druhy, o kterých jsme se bavili dosud (to jsem se alespoň domníval). V jejich případě bude skutečně dávat smysl hovořit o designátorech, jejichž vztah k jejich designátu je zprostředkovaný a které jsou rigidní³. Jinak je tomu ovšem s Kaplanovým *dthat*: u výrazu, který je vytvořen jeho pomocí dochází právě jenom k 'jednorázovému' použití deskripce – ta poslouží pouze k určení designátu, avšak *nezůstává* dále ve hře jako prostředkující element. A podobně říká-li Kořátko, že vztah mezi jménem "Jack Rozparovač" a jeho designátem, jakkoli se napříč možnými světy nemění, je *určen* empirickým vztahem v našem možném světě, pak to podle mne nic nemění na faktu, že tento vztah sám empirický *není* (v rámci standardního aparátu možných světů ostatně *empirický* podle mne také nemůže znamenat nic jiného než *nemající ve všech možných světech tutéž extenzi*).

6. Pokud jde o Frega, zase nemohu než připomenout, o co původně šlo. Citát, který jsem v článku uváděl, dokládá, že Frege chce mít smysl (myšlenku) pevně (to jest nezávisle na čase či stavu světa) a neměně spojen s určitým významem (pravdivostní hodnotou). Já jsem argumentoval, že to by vedlo k teorii intenzí, která by nebyla příliš stravitelná. Kořátko se naproti tomu nyní ptá, co musíme fixovat, abychom se dostali ke "kompletní fregovské propozici". To se mi zdá být úplně jiný problém, než o jakém jsem hovořil já: já jsem tvrdil, že zatímco Carnap a na něj navazující intenzionální logikové nahlédli, že intenze věty dá pravdivostní hodnotu až v závislosti na daném času a možném světě (a zdůrazňuji, že zde vůbec nehovořím o žádných indexických výrazech!); Frege by se dal interpretovat tak, že tuto závislost odmítá.

Text P. Štichauera, který je prezentován jako recenze mé knihy *Filosofie a jazyk*, je v mnohém zajímavý; i když o mé knize v něm není téměř nic. Je to víceméně autorova polemika s Chomským a Quinem (případně mou obhajobou Quina, jak jsem ji ale prezentoval spíše na jiných místech než v recenzované knize). Do jeho sporů s těmito dvěma teoretiky jazyka se plést nebudu; omezím se na obhajobu toho, v čem mám skutečně prsty já sám.

Pokud jde o Chomského, recenzent mi vyčítá, že se ztotožňuji s Chomského názorem, že gramatika přirozeného jazyka je tak složitá, že je pozoruhodné, že ji malé děti tak snadno zvládnou, a to v relativně krátké době a s relativně málo vstupními daty. Recenzent uvádí, že tohle je empirická teze, která je již vyvrácena. Že to je empirická teze, je nepochybné; na druhé straně se mi to však zdá být teze tak zřejmá, že se mi nechce věřit, že by to někdo mohl myslet vážně s jejím vyvrácením. Například jeden z mých kolegů, cizinec, který zde žije již asi deset let, s českou gramatikou přes vytrvalé úsilí ne zcela úspěšně zápasí dodnes – a já si jsem jist, že to není proto, že by byl dementní, ale proto, že to je opravdu složitá věc. Jsem si jist, že kdyby byl stejné úsilí věnoval učení se šachům, uměl by nejenom nazpaměť jejich pravidla, ale byl by určitě i velice dobrým hráčem. Polemizovat je samozřejmě možné s některými dílčími názory Chomského či jeho následovníků na problém učení se jazyku (jak to činí ti, které Štichauer cituje, a jak jsem to ostatně činil i já ve své knize); avšak popírat, že pravidla gramatiky češtiny jsou složitější, než aby bylo zřejmé, jak je může dítě relativně

³ Tak tomu ovšem bude za předpokladu, že zůstaneme u toho nejběžnějšího pojetí možných světů. Můžeme se ale také (například spolu s Hintikkou: 'Impossible Possible Worlds Vindicated', in *Game-Theoretical Semantics*, ed. E. Saarinen, Reidel, Dordrecht, 1978, 367-379) přiklonit k takovému pojetí možných světů, ze kterého vyjdou skutečné deskripce i v matematice jako nerigidní. K takovému pojetí nás může vést fakt, že běžné možné světy, jak je známo, *nejsou* adekvátním prostředkem sémantické analýzy matematického diskurzu.

snadno zvládnout tím způsobem a tím tempem, jak se to fakticky děje, se mi prostě, tváří v tvář zřejmým faktům, nezdá být možné.

Kromě toho mi recenzent vytýká, že vyzývám k úvahám o tom, že to, co Chomsky a jeho následovníci považují za přímé zachycení lidské 'jazykové schopnosti', může být ovlivněno specifiky syntaxe angličtiny. Že jsou takové úvahy na místě, na tom trvám; jakkoli je zřejmě pravda, že Chomského přístup již vstřelil mnoho podnětů z jiných jazyků. Avšak říkat, že Chomského "government" je totéž, co "závislost", by vyžadovalo argumentaci - já mezi těmito dvěma pojmy vidím podobnost relativně povrchní (závislosti se v některých ohledech snad více blíží vztah mezi tím, čemu Chomsky říká v rámci své X-bar theory *hlava*, a tím, co je této hlavě podřazeno; i to má však podle mne do závislosti ve evropském - tedy tesnièreovském - smyslu stále ještě daleko).

Pokud jde o pasáž věnovanou Quinovi: jestli recenzentovi dobře rozumím, jde mu o Quinovu tezi neurčitosti překladu (hovoří o "tezi radikální interpretace a neurčitosti překladu", což nedává úplně dobrý smysl, protože "radikální interpretace" je prostě jenom termín pro interpretaci dosud do jiného jazyka nepřeloženého jazyka) - a tou se já na těch stránkách mé knihy, které recenzent uvádí, nezabývám. Recenzent navíc hovoří o čemsi, čemu říká "gavagai problém" - a nakolik mu zde dokážu porozumět, tak jde asi o to, že Quina interpretuje tak, jako by ten nastoloval problém, jak je vůbec možné, že děti správně zvládnou takové slovo, jako je "králík".

To ale rozhodně není něco, co by Quine považoval za problém. Quine v žádném případě nepovažuje fakt, že se děti takovým slovům snadno učí, za něco jiného než za samozřejmost. Jeho teze neurčitosti překladu říká, že existují netriviálně různé překlady takového jazyka, jako je čeština, do jiného jazyka (či opět do češtiny) - například vedle překladu, při kterém "králík" přeložíme jako "králík", i překlad, při kterém toto slovo přeložíme jako "neoddělená část králíka" (a tento rozdíl 'vykompenzujeme' vhodně rozdílnými překlady jiných slov). V tomto a pouze v tomto smyslu můžeme říci, že reference slova "králík" je neurčitá: že totiž není specifikovatelná jinak než v závislosti na nějaké 'souřadné soustavě', která je dána určitým překladem do jiného jazyka.

Tento fakt má pramálo společného s tím, jak děti, či obecněji mluvčí vnímají svět kolem sebe, zda mají nějakou "teorii mysli" v tom smyslu, v jakém o ní hovoří recenzent ap. Jedinou spojnicí tady je následující důsledek Quinových závěrů: jestliže můuvčí význam výrazů, jako je "králík", bez problémů zvládají, a jestliže je reference těchto výrazů neurčitá, pak určení reference - v tomto smyslu slova - nemůže být součástí zvládnání významu. Význam je podle Quina primárně věcí správného propojení *vět* (např. "Tohle je králík" či zkráceně "Hele, králík" nebo prostě "Králík") s určitými *okolnostmi* (např. situacemi, kdy je před námi králík, a tím samozřejmě i neoddělená část králíka) - nikoli *slov* a *věcí*⁴.

Jaroslav Peregrin

⁴ Mimochodem, mám pocit, že tady je také vysvětlení toho, proč je tenhle příklad, jak recenzent správně konstatuje, "donekonečna omílán" - ač se se před takovým druhem dezinterpretace, jakou předkládá, snažím vytrvale varovat (viz například Peregrin: *Význam a struktura*, Oikúmené, Praha, 1999, §§ 4.3, 4.4), nezdá se to mít kýžený efekt.